

Παιδαγωγικές Επισημάνσεις στα Διασωθέντα Αποσπάσματα του Ηρακλείτου

Λαμπρινός Ευστ. Πλατυπόδης

Δρ Φιλοσοφίας

Διδάσκων στο ΔΔΠΜΣ “Ηθική Φιλοσοφία”

των Τμημάτων Φ.Π.Ψ. του Ε.Κ.Π.Α. &

Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Περίληψη

Όλη η φιλοσοφία του Ηρακλείτου, η οποία δεν αποκαλύπτει, ούτε αποκρύπτει κάτι, αλλά μόνο σημαίνει, κατά το Βέικο (1998, 85) μπορεί να συνοψιστεί στη φράση: όλα τα συγκεκριμένα πράγματα είναι ένα, κι ας μεταβάλλονται αυτά συνεχώς και ας βρίσκονται σε διαρκή πόλεμο ανάμεσά τους. Αυτό το ένα, ο ξυνός λόγος, το σοφόν, η απόλυτη αλήθεια, από την πλειονότητα των ανθρώπων διαφεύγει και πριν και μετά την υπόδειξή του. Αρκετά αποσπάσματα του Ηρακλείτου κάνουν λόγο για πιθανές αιτίες που δε μαθαίνουν οι άνθρωποι αυτό το οποίο πρέπει να μάθουν, δηλαδή το ένα, και με βάση αυτό να καθορίσουν τη συμπεριφορά τους. Η αλλόκοτη συμπεριφορά των ανθρώπων σύμφωνα με τα ανωτέρω οφείλεται στην άγνοια, και η άγνοια στην απουσία της σωστής διαπαιδαγώγησής τους. Τέσσερις βασικές παιδαγωγικές αρχές προβάλλονται στα ηρακλείτεια αποσπάσματα. Η πρώτη παιδαγωγική αρχή αφορά στην εστίαση της διδασκαλίας (B 2), στη συνειδητοποίηση της απόλυτης αλήθειας, στην ομολογία δηλαδή του ανθρώπινου λόγου με τον κοσμικό λόγο, ήτοι της ανθρώπινης λογικής με την παγκόσμια τάξη και αρμονία (B 50): η δεύτερη αφορά στη διδασκαλία ως μια μη απλή παράθεση γνώσεων, επειδή στην αντίθετη περίπτωση οι διδασκόμενοι αν και θα ακούν, ουσιαστικά θα είναι απόντες (B 34): η τρίτη αφορά στη διδασκαλία ως μύηση (B 18), ιεροτελεστία, πράξη ιερή αφού εξυψώνει τον άνθρωπο στο επίπεδο του θείου (B 78): και η τέταρτη παιδαγωγική αρχή αφορά στην αυστηρή επιλογή του υλικού διδασκαλίας. Τόσο πολύ σημαντική θεωρούσε την επιλογή των γνώσεων που φθάνει στο σημείο να θεωρεί την πολυμάθεια κακοτεχνία και αδύναμη να διδάξει τον άνθρωπο το σωστό (B 40).

Η αναζήτηση του ενός, που διαρκώς φαίνεται να μας διαφεύγει, καθιστά τον αγώνα κατάκτησής του έλλογου όντος ιδιαίτερος σημαντικό. Ο άνθρωπος είναι έκθετος γιατί εγκατέλειψε το εν, προκειμένου να υπάρξει εν χρόνω. Όσο λοιπόν η αποστασία του αυτή δεν ταυτίζεται με την αποποίηση της ουσίας του, αλλά με την αναζήτηση και την παιδαγωγία της επανάκτησής της, τόσο ο εξόχως δραματικός αγώνας του, δε θα μοιάζει μάταιος και θα αποφεύγεται το ενδεχόμενο της τραγικής κατάληξής του.

Λέξεις κλειδιά: Ηράκλειτος, μάθηση, παιδαγωγική, γνώση, πολυμάθεια.

Κείμενο

Στην ιστορία της προσωκρατικής φιλοσοφίας ιδιαίτερος σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο Ηράκλειτος από την Έφεσο, που έζησε τον έκτο αιώνα π.Χ. Το διασωθέν σε αποσπάσματα, εν είδει αποφθεγμάτων, έργο του έχει δεχθεί ποικίλες ερμηνείες, τις περισσότερες φορές αντικρουόμενες μεταξύ τους. Το προσωνύμιον «σκοτεινός» που αποδόθηκε στον Ηράκλειτο ακόμα από την αρχαιότητα (Διογ. Λ. ΙΧ, 6· πβ. Kirk-Raven-Schofield 1990, σσ.191-192) αντανακλά αφενός το περίτεχνο και δυσνόητο ύφος του και αφετέρου τον πολυσήμαντο χαρακτήρα των όρων που χρησιμοποιεί. Στην παγκόσμια βιβλιογραφία ο Ηράκλειτος εκτός από κοσμολόγος που οδήγησε την ιωνική φυσική στο κορύφωμά της (Snell 1926, σ.361) και υλοζωιστής (Zeller 1997, σσ.55-60) αποκαλείται και ως ηθικός φιλόσοφος (Gigon 1968,σ.198), υπαρξιστής (Brecht 1949, σ.132), πρόδρομος του Hegel (Lassalle 1858), θεολόγος (Tannery 1930, σ.168), εμπειρικός και αισθησιοκράτης (Schuster 1873), μυστικιστής (Cornford 1957, σ.184) κ.λ.π. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο νομιμοποιείται κάθε νέα προσπάθεια επιστημονικής ερμηνείας των αποσπασμάτων του (Brun 1992, σσ. 37-38), με δεδομένο ότι ο Ηράκλειτος έχει ακόμα πολλά να μας πει, περισσότερα δε να μας μάθει.

Όλη η φιλοσοφία του Ηρακλείτου, η οποία δεν αποκαλύπτει, ούτε αποκρύπτει κάτι, αλλά μόνο σημαίνει, κατά το Βέικο (1998, 85) μπορεί να συνοψιστεί στη φράση: όλα τα συγκεκριμένα πράγματα είναι ένα, κι ας μεταβάλλονται αυτά συνεχώς και ας βρίσκονται σε διαρκή πόλεμο ανάμεσά τους. Αυτό το ένα, ο ξυνός λόγος, το σοφόν, η απόλυτη αλήθεια, από την πλειονότητα των ανθρώπων διαφεύγει και πριν και μετά την

υπόδειξή του. Αρκετά αποσπάσματα του Ηρακλείτου κάνουν λόγο για πιθανές αιτίες που δε μαθαίνουν οι άνθρωποι αυτό το οποίο πρέπει να μάθουν, δηλαδή το ένα, και με βάση αυτό να καθορίσουν τη συμπεριφορά τους. Η αλλόκοτη συμπεριφορά των ανθρώπων σύμφωνα με τα ανωτέρω οφείλεται στην άγνοια, και η άγνοια στην απουσία της σωστής διαπαιδαγώγησής τους. Τέσσερις βασικές παιδαγωγικές αρχές προβάλλονται στα ηρακλείτεια αποσπάσματα. Η πρώτη παιδαγωγική αρχή αφορά στην εστίαση της διδασκαλίας (B 2), στη συνειδητοποίηση της απόλυτης αλήθειας, στην ομολογία δηλαδή του ανθρώπινου λόγου με τον κοσμικό λόγο, ήτοι της ανθρώπινης λογικής με την παγκόσμια τάξη και αρμονία (B 50)· η δεύτερη αφορά στη διδασκαλία ως μια μη απλή παράθεση γνώσεων, επειδή στην αντίθετη περίπτωση οι διδασκόμενοι αν και θα ακούν, ουσιαστικά θα είναι απόντες (B 34)· η τρίτη αφορά στη διδασκαλία ως μύηση (B 18), ιεροτελεστία, πράξη ιερή αφού εξυψώνει τον άνθρωπο στο επίπεδο του θείου (B 78)· και η τέταρτη παιδαγωγική αρχή αφορά στην αυστηρή επιλογή του υλικού διδασκαλίας. Τόσο πολύ σημαντική θεωρούσε την επιλογή των γνώσεων που φθάνει στο σημείο να θεωρεί την πολυμάθεια κακοτεχνία και αδύναμη να διδάξει τον άνθρωπο το σωστό (B 40).

Η πρώτη παιδαγωγική αρχή που προκύπτει από το ηρακλείτιο έργο αφορά στην ουσία, στο περιεχόμενο και στον απώτερο σκοπό της διδασκαλίας, και τούτος δεν είναι άλλος, από την αλήθεια. Η διδασκαλία αποκτά περιεχόμενο και σκοπό, μόνο στην περίπτωση που ο τελικός και μοναδικός στόχος της είναι η μετάδοση της αλήθειας. Ο στόχος αυτός αν και αυτονόητος δεν αποτελεί πάντοτε, για διάφορους λόγους, το πρώτιστο μέλημα και την *sine qua non* προτεραιότητα για διδάσκοντες και διδασκόμενους. Είναι γεγονός ότι οποιαδήποτε άλλη προτεραιότητα, αποδυναμώνει την ισχύ της και ακυρώνει την ιερότητα της αποστολής της.

Για τον Ηράκλειτο εν πρώτοις υπάρχει αλήθεια, η οποία δεν είναι εμφανής στους ανθρώπους, *φύσις δὲ καθ' Ἡράκλειτον κρύπτεσθαι φιλεῖ* (B 123), [η φύση αγαπά να κρύβεται]. Αυτή λοιπόν την κρυμμένη ομορφιά, την αφανή αρμονία, *ἀρμονίη ἀφανῆς φανερῆς κρείττων*, [η αφανής αρμονία είναι καλύτερη απ' τη φανερή (B 54)] την ομορφότερη από τη φανερή καλείται να ανακαλύψει ο άνθρωπος και να τη μεταδώσει,

και όχι να τη διασκορπίσει στα τρίστρατα (Brun 1994, σ. 10) στους συνανθρώπους του που θέλουν πραγματικά να μάθουν. Ποια όμως είναι αυτή η αλήθεια; *Μὲν οὖν φησιν εἶναι τὸ πᾶν διαιρετὸν ἀδιαίρετον, γενητὸν ἀγέννητον, θνητὸν ἀθάνατον, λόγον αἰῶνα, πατέρα υἱόν, θεὸν δίκαιον· “οὐκ ἔμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφὸν ἔστιν ἔν πάντα εἶναι” ὁ Ἡράκλειτος φήσι (B 50)*, [ο Ηράκλειτος λοιπόν λέει ότι το παν είναι διαιρετό και αδιαίρετο, γεννητό και αγέννητο, θνητό και αθάνατο, λόγος και αἰών, πατέρας και γιος, θεός και δικαιοσύνη. Έχοντας ακούσει όχι εμένα, αλλά το Λόγο, είναι φρόνιμο να παραδεχθείτε ότι τα πάντα είναι ένα]. Το ανωτέρω απόσπασμα δείχνει ότι ο εφέσιος σοφός γνώριζε την αλήθεια για τον κόσμο, κομμάτι αναπόσπαστο του οποίου είναι και ο άνθρωπος: αυτή την αλήθεια ήθελε να μεταδώσει στους συνανθρώπους του, που από τα λεγόμενά του πάλι, δεν ήταν σε θέση να κατανοήσουν. Η αδυναμία της μεγάλης πλειοψηφίας να αναγνωρίσουν αυτήν την αλήθεια, την ενότητα δηλαδή του κόσμου, οφείλεται στην παγίδευσή τους στο δικό τους απατηλό κόσμο, στον κόσμο που αντιλαμβάνονται δια των αισθήσεών τους (B 1).

Η ενότητα του κόσμου, του πολυτεμαχισμένου στην αντίληψη των περισσότερων ανθρώπων, κυρίως λόγω των εμφανών αντιθέσεων που τον διακρίνουν, είναι για τον Ηράκλειτο δεδομένη, αιώνια, αμετάβλητη και πάντοτε σταθερή. Αυτή η ενότητα, το *ἓν* απαντάται στο ηρακλείτιο έργο και ως *Λόγος*, *πῦρ* και *σοφόν*, ταυτιζόμενο πάντοτε με την απόλυτη αλήθεια. Ο συνδετικός αρμός όλων των πραγμάτων και των ανθρώπων, η δύναμη που διαπερνά και διέπει τα πάντα είναι ο *Λόγος*, το *πυρ*, το *σοφόν* (Βέικος 1998 σ. 84), αυτό το *ένα*, που αντιπροσωπεύουν όλα τα πράγματα και ας μεταβάλλονται συνεχώς. Με άλλα λόγια όλα τα συγκεκριμένα πράγματα είναι *ένα*, και ας μεταβάλλονται αδιαλείπτως, και ας βρίσκονται σε αέναο πόλεμο μεταξύ τους, *εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνόν, καὶ δίκην ἔριν, καὶ γινόμενα πάντα κατ’ ἔριν καὶ χρεῶν*, [πρέπει κανείς να ξέρει πως ο πόλεμος είναι κοινός και η δικαιοσύνη είναι έριδα και το καθετί συμβαίνει μέσα από την έριδα και την αναγκαιότητα (B 80)]. Αυτό το *ένα*, ο *ξυνὸς λόγος*, το *πυρ*, το *σοφόν*, η απόλυτη αλήθεια, που διαφεύγει από τους πολλούς ανθρώπους γνωρίζει, κατέχει ο Ηράκλειτος: αυτό δε, θέλει να τους διδάξει για να κατανοήσουν τα φαινόμενα γύρω τους, για να εννοήσουν τη βαθύτερη ουσία του κόσμου, για να

φωτισθούν -τήν παιδείαν ἕτερον ἥλιον εἶναι τοῖς πεπαιδευμένοις (B 134), [η παιδεία είναι ένας άλλος ήλιος για τους μορφωμένους]- και να μη ζουν μέσα στο σκότος της αμάθειας και στο ζόφο της πλάνης (Πλάτων, *Πολιτεία* 514a-521b). Ο άνθρωπος που στόχο έχει να δώσει νόημα και να βάλει τάξη στη ζωή του (B 24), δεν έχει παρά να κατανοήσει τον υπέρτατο νόμο της φύσης, την απόλυτη αλήθεια, που όλα τα συνέχει, και όλα τα οδηγεί με μια θαυμαστή αρμονία. Στο σημείο τούτο της ηρακλείτιας φιλοσοφίας δεν προσδιορίζεται μόνο η ουσία της οντολογίας, δηλαδή η αναζήτηση και η κατανόηση της απόλυτης αλήθειας, αλλά και η ουσία της παιδαγωγικής, που δεν μπορεί να είναι άλλη, από τη διδασκαλία και μόνο της απόλυτης αλήθειας.

Η διδασκαλία για τον Ηράκλειτο, ως εκ τούτου αποκτά όχι μόνο οντολογικό βάθος, οντολογικό έρεισμα, αλλά και ειδική αποστολή. Δεν μπορεί δηλαδή να θεωρείται και να εξαντλείται η διδασκαλία ως απλή μετάδοση γνώσεων, αλλά θα πρέπει μέσω αυτής να επιτυγχάνεται η σύλληψη και η βίωση της απόλυτης αλήθειας, αλήθειας που μόνο το θείο κατέχει. *Ἦθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνῶμας, θεῖον δὲ ἔχει* (B 78), [το ανθρώπινο ον δεν κατέχει την αληθινή γνώση, αλλά το θείο την κατέχει]. Αυτό που δεν κατέχει ο άνθρωπος και αιώνια το αναζητά, αυτό καλείται να μάθει, αυτό το θείο, που ίσως και κανένα όνομα να μην του ταιριάζει απόλυτα, *ἐν τῷ σοφῶν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα* (B 32), [ένα πράγμα, το μόνο αληθινά σοφό, θέλει και δε θέλει να αποκαλείται με το όνομα του Δία, μτφρ.: Δ. Κούρτοβικ.] (πβ. Παρμενίδης B VIII, 38-39· Πλατυπόδης 2016, σ. 9). Για τον Ηράκλειτο η διδασκαλία δεν έρχεται να καλύψει μια απλή περιέργεια για τον κόσμο και την αλήθεια, αλλά να ταυτίσει τον άνθρωπο, τη φιλοσοφούσα συνείδηση με την αλήθεια. Η σοφία λοιπόν, συνίσταται στην κατανόηση της λειτουργίας του κόσμου, του ενός που διέπει και συνέχει τα πάντα. Η απόλυτη κατανόηση του ενός μπορεί να επέλθει μόνο στην περίπτωση που το άτομο εναρμονίσει τη φρόνηση του, το λόγο του με το συμπαντικό λόγο, μόνο δηλαδή στην περίπτωση που τον εσωτερικό ομόλογο λόγο του τον ταυτίσει με τον αιώνιο συμπαντικό λόγο. Η διδασκαλία συνεπώς πρέπει να εστιάζεται στην επίτευξη της ομολογίας του ανθρώπινου με τον συμπαντικό λόγο. Για τον Ηράκλειτο, αφού η ζωή του ανθρώπου συνδέεται αναπόσπαστα με ολόκληρο τον κόσμο που τον περιβάλλει, καθώς

και με την αρχή που τον διέπει (Kirk-Raven-Schofield 1990,σ. 209) το νόημα κάθε ενέργειας του εξαρτάται από το βαθμό που υπηρετεί αυτή την αρχή, συνεπώς και της διδασκαλίας. Η διδασκαλία για τον Ηράκλειτο τελικώς καθίσταται η οδός της ευθυκρισίας, της φρόνησης, της σοφίας που εξασφαλίζει στον φιλοσοφούντα άνθρωπο την πρόσληψη και βίωση της απόλυτης αλήθειας και τελικώς της ευζωίας. Αυτή η δεύτερη σημαντική ηρακλείτεια παιδαγωγική αρχή που καθιστά τη διδασκαλία και κάθε παιδευτική διαδικασία, την ασφαλή κλίμακα της ανόδου του ανθρώπου προς το θείο, σηματοδοτεί ότι κάθε άνθρωπος μπορεί να κατανοήσει τη βαθύτερη ενότητα των πραγμάτων, που εκφράζεται με το Λόγο ή το εν, αρκεί να καθοδηγηθεί σωστά προς τούτο. Η αλήθεια υπάρχει ανεξάρτητα από την πορεία μας· στο χέρι μας είναι, δηλαδή των διδασκάλων μας να μας την διδάξουν και εμείς με τη σειρά μας να την παραδώσουμε στις επόμενες γενιές. Για τον εφέσιο σοφό η διδασκαλία έχει και οντολογική βάση, αλλά και οντολογική προοπτική, τη μετάδοση όχι απλών γνώσεων, αλλά της αλήθειας και μόνο της αλήθειας.

Η διδασκαλία στο ηρακλείτιο έργο ανάγεται στη διαδικασία της μύησης, της αναγωγής δηλαδή της ανθρώπινης φύσης στην θεία και τέλεια, των εξωτερικών και εμφανών αντιθέσεων στην αφανή αρμονία και τον ασταμάτητο ανταγωνισμό στην πλήρη αρμονία. Η παιδαγωγία του ανθρώπου από τον απατηλό κόσμο των αντιθέσεων, της έριδος και των ανέμων μετασχηματισμών δεν μπορεί να είναι μια απλή μετάβαση, αλλά μια βαθύτερη και ουσιαστική διαδικασία, δηλαδή μύηση. Η επίγνωση του αόρατου δεσμού μεταξύ των αντιθέτων, που τα καθιστά ενότητα, *ὁδὸς ἄνω κάτω μία καὶ αὐτή* (B 60 και B 59), [ο δρόμος που ανεβαίνει κι ο δρόμος που κατεβαίνει είναι ένας κι ο ίδιος δρόμος] απαιτεί την εκ μέρους του έλλογου όντος, όχι μόνο την αξιοποίηση των πνευματικών του δυνάμεων, αλλά τη βαθύτατη πίστη του στην ύπαρξη της απόλυτης, αλλά καλά κρυμμένης αλήθειας και της ανάγκης να την αποκαλύψει προκειμένου να φωτίσει, ουσιοποιήσει και νοηματοδοτήσει τη ζωή του. Είναι δε τόσο καλά κρυμμένη η αλήθεια που μοιάζει σχεδόν αδύνατη, ανέλπιστα η ανακάλυψή της. Να λοιπόν γιατί χρειάζεται να πιστέψουμε στο ανέλπιστο, εάν πράγματι επιθυμούμε να συλλάβουμε την μια και μοναδική αλήθεια. *Ἐὰν μὴ ἔλπηται ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει, ἀνεξερεύνητον*

ἐὸν καὶ ἄπορον (B 18), [αν δεν ελπίζεις, δε θα βρεις το ανέλπιστο, που είναι ανεξερεύνητο και απλησίαστο].

Στο σημείο τούτο ίσως ευρίσκεται και η αιτία του πνευματικού ελιτισμού του Ηρακλείτου και της περιφρόνησης που έδειχνε προς τις ευρύτερες λαϊκές μάζες (Brun 1994, σ. 9). *Ἀλλὰ τῶν μὲν θεῶν τὰ πολλὰ, καθ' Ἡράκλειτον, ἀπιστίη διαφυγγάνει μὴ γινώσκεσθαι* (B 86), [τα πιο πολλά από τα θεία πράγματα μας ξεφεύγουν από απιστία, και δεν γίνονται γνωστά]. Δεν είναι λοιπόν η απλή γνώση αυτή που θα οδηγήσει τον άνθρωπο στην αποκάλυψη της αλήθειας, αλλά η επιμονή, η πίστη και η μύηση προς αυτήν. Αυτή λοιπόν η επιμονή, η εξ ολοκλήρου αφοσίωση στην κατάκτηση του πιο δύσκολου στόχου απουσιάζει από το πλήθος, γιατί δεν έχουν οι πολλοί τη δύναμη να ακολουθήσουν μια πολύ δύσκολη πορεία, να επιδιώξουν ένα στόχο σχεδόν άπιαστο. Τίποτε δε χαρίζεται και τίποτε δεν παραδίδεται, δεν διδάσκεται δηλαδή απλώς, γιατί «αυτός» που κρατά την αλήθεια ούτε την διακηρύττει, ούτε την αποκρύβει, αλλά σημαίνει, δίνει μόνο το σημείο για το εναρκτήριο λάκτισμα, την αρχή της όμορφης αλλά δύσκολης ανοδικής πορείας προς την αλήθεια. *Ὁ ἄναξ, οὐ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐνΔελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει* (B 93), [ο άρχοντας, που δικό του είναι το μαντείο στους Δελφούς, ούτε λέει ούτε κρύβει, αλλά μονάχα σημαίνει]. Άλλωστε την απόλυτη αλήθεια κατά τον Πλωτίνο μπορεί να την κατακτήσει και να την βιώσει αυτός που ο ίδιος έχει ταχθεί να την υπηρετήσει μέχρι τα έσχατα, *μέχρι γάρ τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς πορείας ἢ δίδαξις, ἢ δὲ θέα αὐτοῦ ἔργον ἤδη τοῦ ἰδεῖν βεβουλημένου* (Ενν., VI.9.4.15-16), [η διδασκαλία μας αφορά το δρόμο και το ταξίδι· η θέα πρέπει να είναι η ίδια η ενέργεια κάποιου που να κάνει αυτή την επιλογή. μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου] (πβ. Πλατυπόδης 2015, σ.164). Να λοιπόν, γιατί η διδασκαλία της αλήθειας, δεν μπορεί παρά να είναι μια ανοδική, βαθύτατα μνητική διαδικασία προς το δυσθεώρητο, και για τους πολλούς μη προσεγγίσιμο, ύψος της.

Η μεγάλη τομή του Ηρακλείτου στο πεδίο της παιδαγωγικής, έγκειται στην τέταρτη παιδαγωγική αρχή που προβάλλεται από το έργο του, και αφορά στην επιλογή της γνωστικής ύλης, δηλαδή της επιλεχθείσας ύλης προς μετάδοση και διδασκαλία.

Αυτή η επιλογή στις μέρες μας είναι όχι μόνο ευκατὰ, αλλά και επιβεβλημένη επειδή κατισχύει η ποσότητα της ποιότητας, η υποκειμενικότητα της αντικειμενικότητας και η ετερόκλητη πολυσχιδία των φαινομένων της αδιάσπαστης ενότητας της ουσίας. Η αυστηρή επιλογή της διδακτικής ύλης και συνεπακόλουθα των αναγκαίων γνώσεων που οφείλει να κατέχει ο άνθρωπος αποτελούσε ανέκαθεν και αποτελεί και στις μέρες μας την *ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ* προϋπόθεση ευδόωσης κάθε εκπαιδευτικής διαδικασίας και της ουσιαστικής μόρφωσης κάθε σκεπτόμενου ανθρώπου. Η κατοχή της γνώσης δεν αποτελεί ούτε μέσο επίδειξης, δύναμης και ελιτισμού, ούτε αγαθό προς συσσώρευση και καλλιέργεια της ματαιοδοξίας και της σπουδαιοφάνειας των θνητών, αλλά εργαλείο βελτίωσης της ζωής και του κατόχου της, αλλά και ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Για τον Ηράκλειτο η πολυμάθεια, η άκριτη συσσώρευση γνώσεων, αποτελεί μειονέκτημα και όχι προτέρημα για αυτόν που την επιδιώκει και την κατέχει. *Πολυμαθίη νόον <ἔχειν> οὐ διδάσκει· Ἡσίωδον γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόρην αὐτίς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἐκαταῖον* (B 40), [η πολυμάθεια δε διδάσκει να έχεις νου, αν ήταν έτσι θα είχε διδάξει τον Ησίοδο και τον Πυθαγόρα, ακόμα και τον Ξενοφάνη και τον Εκαταίο]. Για ποιους λόγους η πολυμάθεια είναι μειονέκτημα, και γιατί κατηγορούνται ο Ησίοδος, ο Πυθαγόρας, ο Ξενοφάνης και ο Εκαταίος από τον εφέσιο σοφό; Στην πολυμάθεια αποδίδει τον λόγο, την αιτία της απομάκρυνσης του ανθρώπου από το ένα. Σκοπός για τον Ηράκλειτο δεν είναι να χαθούμε μέσα στα πολλά, αλλά να ανακαλύψουμε, να προσεγγίσουμε και να ταυτιστούμε με το ένα. Πίστευε ότι η πληθώρα των γνώσεων και η κυρίως το κινήγι κατάκτησής τους παγιδεύει το θηρευτή, τον αποπροσανατολίζει και κυρίως τον απομακρύνει από τον τελικό του στόχο. Επιστρέφοντας στην πρώτη παιδαγωγική αρχή του φιλοσόφου, στην διδασκαλία της μιας και μοναδικής αλήθειας, κατανοούμε γιατί θεωρούσε τις πολλές και ποικίλες γνώσεις άχρηστες και επικίνδυνες, αφού ούτε ταυτίζονται με τη σοφία, και ούτε αποτελούν τον απώτερο στόχο του ανθρώπου, αλλά την πηγή πλάνης του, δηλαδή της περιπλάνησής του στα πολλά και της απομάκρυνσής του από το ένα.

Αφού λοιπόν η πολυμάθεια και σύμφωνα με τον κορυφαίο προσωπικό φιλόσοφο δεν κάνει κανέναν σοφό, και αφού και αυτοί που εθεωρούντο ως σοφοί στην εποχή του, αποκαλύφθηκαν ότι πράγματι δεν ήταν, γιατί ακόμα και σήμερα επιμένουμε στη συλλογή σκόρπιων και ασύνδετων μεταξύ τους, τις περισσότερες φορές, πληροφοριών και γνώσεων; Τι πιστεύουμε ότι θα κερδίσουμε από την πολυμάθεια ή τι τέλος πάντων κερδίζουμε; Οι άνθρωποι δυστυχώς δεν ξέρουν ούτε να ακούνε, ούτε να μιλούν (B 19), ζουν μέσα στα επιφαινόμενα (Brun 1992, σ. 39) και εγκλωβίζονται εύκολα μέσα στην πληθώρα των πληροφοριών και των γνώσεων πιστεύοντας ότι μέσα σε αυτές θα βρουν τη λύση. Είναι γεγονός ότι πασχίζουν να θεραπεύσουν την άγνοια τους και στην προσπάθειά τους αυτή καταναλώνουν άκριτα οποιαδήποτε γνώση και πληροφορία, ως αμάσητη τροφή, προκειμένου να κορέσουν τη δικαιολογημένη πνευματική πείνα τους. Έτσι μπορεί να επιτυγχάνουν τον κορεσμό, αλλά παράλληλα υπονομεύουν την πνευματική τους υγεία, όπως ακριβώς δυναμιτίζουν τη σωματική τους υγεία αυτοί που μαστίζονται από την αδηφαγία και την πολυφαγία.

Γίνεται κατανοητό και μέσα από την τελευταία παιδαγωγική ηρακλείτια αρχή γιατί ο σύγχρονος άνθρωπος, ο επιστήμονας, ο κατά πολλούς επαίτων, ζει ένα ατελεύτητο δράμα, δηλαδή, ενώ έχει τα μέσα και τα επιστημονικά επιτεύγματα να κατορθώσει τα πάντα, ολοένα και πιο πολύ απομακρύνεται από την αληθινή ευτυχία. Ποτέ δεν ήταν ο άνθρωπος επιστημονικά και τεχνολογικά τόσο ισχυρός, και ποτέ δεν ήταν τόσο ηθικά αδύναμος και τόσο μόνος. Έχει χαθεί μέσα στον ορυμαγδό των τεχνολογικών και επιστημονικών θριάμβων του, και μάταια αναζητά καταφύγιο στην υπεροψία και τη μέθη, που του γεννά η ολοένα και αυξανόμενη πολυμάθειά του. Η πολυμάθεια απέχει τόσο πολύ από την αλήθεια, όσο απέχει το σοφό από όλα τα άλλα. <Ηρακλείτου> *όκόσων λόγους ἤκουσα, οὐδεις ἀφικνεῖται ἐς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφόν ἐστι πάντων κεχωρισμένον* (B 108), [απ' όσων τα λόγια άκουσα, κανείς δε φτάνει σε τούτο, να αναγνωρίσει, δηλαδή, πως το σοφό είναι απ' όλα χωρισμένο]. Αυτή κατά τη γνώμη μας είναι η αιτία που και ο σύγχρονος άνθρωπος έχει παγιδευτεί στην επιδίωξη της πολυμάθειας, αγνοώντας προκλητικά ότι η αλήθεια, αυτό που μπορεί να δώσει ουσιαστικό νόημα στη ζωή του δεν είναι μέρος ενός συνόλου, αλλά κάτι που δε

συμφύρεται, δε συγχέεται, δε συμπεριλαμβάνεται, αλλά είναι παντελώς αυθύπαρκτο, τέλειο, μόνο και μοναδικό. Ο άνθρωπος ανέκαθεν, πολύ δε περισσότερο στις μέρες μας δε στερείται των πολλών, του ενός στερείται. Η κατάκτηση του ενός, ως εκ τούτου, θα πρέπει να αποτελεί την αδιαπραγμάτευτη στοχοθεσία κάθε ουσιαστικής μαθητοκεντρικής διδασκαλίας (Παπάς 1996) και παιδευτικής διαδικασίας, σύμφωνα και με τον Πλάτωνα, *εις ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ (Πολιτ.613b1)*[ο άνθρωπος οφείλει να προσπαθεί να ομοιάσει όσο γίνεται περισσότερο με το Θεό], τον θεμελιωτή, κατά τον Ρουσσώ (Πλατυπόδης 2014, σσ. 1-8), της παιδαγωγικής.

Η αναζήτηση του ενός, που διαρκώς φαίνεται να μας διαφεύγει, καθιστά τον αγώνα του έλλογου όντος ιδιαίτερος σημαντικό. Προκειμένου αυτός ο αέναος αγώνας να μην έχει τραγική κατάληξη είναι σκόπιμο να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας τις τέσσερις παιδαγωγικές αρχές που μας προτείνει ο οχλολοΐδορος (Brun 1992, σ.48) Ηράκλειτος στην καθόλη ανοδική πορεία και παιδαγωγία μας προς την απόλυτη αλήθεια, το εν. Κατά πρώτον υπάρχει αλήθεια και οφείλουμε να πιστέψουμε ότι υπάρχει, διαφορετικά θα μας έχει διαφύγει πριν ακόμα τολμήσουμε την αναζήτησή της. Κατά δεύτερον η διδασκαλία της αλήθειας δεν μπορεί να θεωρηθεί μια απλή διαδικασία μετάδοσης γνώσεων, αλλά μια εμπνευσμένη αποκάλυψη και βίωση της ουσίας και του νοήματος της συμπαντικής δημιουργίας και της ανθρώπινης ζωής. Τρίτον η διδασκαλία αποτελεί μύηση, δηλαδή ενστερνισμός της άρρητης αλήθειας, της αλήθειας που κατέχει μόνο το θείο, άρα και ανοδική και μυστική πορεία προς αυτό. Και τέταρτον την αλήθεια ούτε οι πολλοί την κατέχουν, ούτε στα πολλά βρίσκεται, η αλήθεια αν και όλα τα ουσιοποιεί, τα νοηματοδοτεί και τα διασώζει και τα προφυλάσσει από το ενδεχόμενο της τραγικής κατάληξης τους, βρίσκεται μόνη και αποχωρισμένη από όλα. Αυτή τη μοναδική αλήθεια, ίσως κατά το ρήμα του Πλωτίνου (*Ενν., I 6, 9, 7-15 και VI 7,31, 11-17*) πρέπει ορθώς διαπαιδαγωγημένοι και διαπαιδαγωγούντες να επιδιώξουμε, για να μην χαθούμε στην τραγικότητα των ορίων της ύπαρξής μας. Ο άνθρωπος είναι έκθετος γιατί εγκατέλειψε το εν, προκειμένου να υπάρξει εν χρόνω. Όσο λοιπόν η αποστασία του αυτή δεν ταυτίζεται με την αποποίηση της ουσίας του, αλλά με την αναζήτηση και την παιδαγωγία της

επανάκτησής της, τόσο ο εξόχως δραματικός αγώνας του, δε θα μοιάζει μάταιος και θα αποφεύγεται το ενδεχόμενο της τραγικής κατάληξής του.

Summary

All Heraclitus philosophy that *does not disclose nor obscures something but only means* according to Veikos (1998, 85) can be summarized in the phrase: All the specific things are one, even if they change constantly and are in a constant war between them. This *one*, the wise, the absolute truth, escapes from the majority of people, before and after its suggestion. Several Heraclitus quotes speak of the possible causes that make people not learn what they should learn, that *one*, and on this basis, they determine their behavior. The bizarre behavior of people according to the above is due to ignorance, and ignorance due to the absence of proper upbringing. Four basic pedagogical principles are highlighted in irakleiteia quotes. The first pedagogical principle concerns the focus of teaching (B2), the realization of absolute truth, the confession of human speech with cosmic speech, meaning the human reason with the world order and harmony (B 50); the second relates to teaching as a mere non simple knowledge quotes, because otherwise learners even though they would listen, they would be substantially absent (B 34); The third relates to teaching as an initiation (B18), a ritual, a sacred act that elevates man to the level of godliness (B78); and the fourth pedagogical principle refers to the strict selection of teaching materials. So important was to Heraclitus the selection of knowledge, the he goes as far as to consider the erudition poor workmanship and weak to teach humans the right (B40). The search of the *one*, that we constantly seem to miss, makes the conquest of the rational being particularly important. Man is compromised because he abandoned the *one*, in order to be in sync. As long as his distancing is not identified with the renunciation of the substance, but with the search and the pedagogy of repossessioning it, then his highly dramatic conquest won't appear in vain and the possibility of it ending tragically will be avoided.

Key words: Heraclitus, learning, teaching, knowledge, erudition.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Diels, H. & Kranz, W. (2004), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, νέα έκδ. Widmann, Hildesheim.

Diels, H. & Kranz, W. (2005-2007), *Οι προσωκρατικοί. Οι μαρτυρίες και τα αποσπάσματα*, 2 τόμ., απόδοση στα Νέα Ελληνικά Βασ. Α. Κύρκος, Αθήνα: Παπαδήμας. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων*
Πλάτωνος *Πολιτεία*

Brecht, F. (1949), *Heraklit: Ein Versuch über den Ursprung der Philosophie*, Wuppental.

Brun, Jean (1992). *Οι Προσωκρατικοί*, μτφρ.: Α. Τάκη, Αθήνα: Χατζηνικολή.

Cornford, F.M. (1957), *From Religion to Philosophy*, New York.

Gigon, O. (1968), *Der Ursprung der griechischen Philosophie - von Hesiod bis Parmenides*. Basel/ Stuttgart: Verlag Schwabe & Co.

Kirk, G.S.- Raven, J.E.- Schofield, M. (1990), *Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*, μτφρ.: Δημοσθένης Κούρτοβικ, Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Lassalle, F. (1858), *Die Philosophie des Herakleitos*, Berlin.

Schuster, P. (1873), *Heraklit von Ephesus*, Leipzig.

Snell, B. (1926), Die Sprache Heraklits. *Hermes* 61 (4):353-381.

Tannery, P. (1930), *Pour l'histoire de la science hellène*. Paris.

Βέικος, Θεόφ. (1998), *Οι Προσωκρατικοί*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπᾶς, Α., (1996), *Μαθητοκεντρική Διδασκαλία*.
Αθήνα: Βιβλία γιὰ ὅλους.

Πλατυπόδης, Λ. (2014), *Το κατά Πλωτίνον Μέγιστον
Μάθημα, στα Πρακτικά του Ελληνικού*

Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο 18,19 Νοεμβρίου 2016

*Ι ν σ τ ι τ ο ύ τ ο υ Ε φ α ρ μ ο σ μ έ ν η ς Π α ι δ α γ ω γ ι κ ή ς κ α ι
Ε κ π α ί δ ε υ σ η ς (Ε Λ Λ Ι Ε Π Ε Κ), 7^ο Π α ν ε λ λ ή ν ι ο
Σ υ ν έ δ ρ ι ο 10-12 /10/2014, Α θ ή ν α : Ε Λ Λ Ι Ε Π Ε Κ, σ σ . 1-8.*

Πλατυπόδης, Λ. (2015), *Το Δραματικό Στοιχείο στην Οντολογία του Πλωτίνου*, Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.

Πλατυπόδης, Λ. (2016), Ο Παιδαγωγικός Χαρακτήρας του Ποιήματος του Παρμενίδη, στα *Πρακτικά του ERA 11*.

Τσέλλερ-Νεστλέ, (1997), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, μτφρ.:Χ. Θεοδωρίδης, Αθήνα: Εστία.

Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (2001), *Πλωτίνος Εννεάς Έκτη*, Αθήνα: Κάκτος.